
Rabszolgatartás az ókori zsidóság körében

A Brown Egyetem zsidó kultúrával foglalkozó csoportja jelentette meg a *The Jewish Family in the Antiquity* (A zsidó család az antikvitásban) című munkát 2020-ban. A Rhode Island-i borostyánligás egyetem kutatócsoportja negyven éve aktív, ám az új kihívásokhoz igazítva az utóbbi pár évben nyílt hozzáféréssel (*open access*) adják ki tanulmányköteteiket és monográfiáikat. Az alább ismertetendő könyv hosszan foglalkozik a zsidó kultúrára gyakorolt római és görög hatással, valamint családtagok szerepével a háztartásokban. Külön fejezetben foglalja össze a problematikus témaköröket, egy hosszabb fejezetben részfejezetekre osztva tárgyalja gyermekek és szülők kapcsolatát, a rabszolgákra vonatkozó információkat. Majd foglalkozik a sajátos zsidó jogrendszerrel. A továbbiakban a rabszolgasággal kapcsolatos fejezetét mutatjuk be.

Az általam tárgyalt fejezet a „*Slavery and the Ancient Jewish Family*” (Rabszolgaság és az ókori zsidó család) címet viseli. A szerző, *Dale B. Martin* célja az antik rabszolgaság bemutatása az ókori zsidó kultúrában. A rövid vizsgálata papiruszokra és feliratokra alapozva néhány bizonytalanságot és biztos pontot sorol fel, miközben az ókori római rabszolgasággal hasonlítja össze a zsidó rabszolgatartást.

A fejezet elején a Martin leszögezi, hogy az antik rabszolgaság szokásaitól ezen kultúra sem tért el, hiszen az antikvitásban a rabszolgaság intézménye valójában sem vallástól, sem pedig a népcsoporthoz való tartozástól nem függött. Ennek értelmében természetesen fordultak elő izraelita vallású rabszolgatartók és rabszolgák egyaránt.

A szerző a történettudomány álláspontját követve megállapítja, hogy nehéz a zsidó származásúak azonosítása az ókori feliratokon, mert sokan római vagy görög nevet viseltek. Ilyen esetben a származásra csak egy-egy árulkodó nyom utalhat a felirathordozókon (példá-

ul egy-egy *menorah*). A rabszolgák feliratainál ez még nehezebb, írja a szerző, hiszen a nevek még ritkábban adnak eligazítást. Ezenfelül semmilyen rendelkezés nem írta elő a rabszolgák számára, hogy feltüntessék feliratukon a társadalmi réteghez tartozásukat. Emiatt a zsidó rabszolgák is gyakorta észrevétlenek maradnak a kutató számára. A feliratok fontosságára azonban Martin is felhívja a figyelmet, hiszen ezek segítségével árnyalhatók a más forrásokra épülő megállapítások.

A szerző több oldalon keresztül mutatja be a kutatási problémákat, kitérve arra, hogy az általános, epigráfiai nehézségek mellett az irodalmi munkák kapcsán is fennáll néhány akadály. Történetesen például az, hogy eltérően a római jogtól, egyes hagyományos irodalmi jellegű munkák megkülönböztetik a *kánaáni* és *héber* rabszolgákat. Utóbbi csoporthoz tartozók nem tekinthetők permanens rabszolgának, hiszen egy meghatározott időszakra szegődnek egy-egy gazda szolgálatába. Mind a Misna, mind pedig a Biblia esetében találkozhatunk olyan passzusokkal, írja a szerző, amelyek arról tudósítanak, hogy a zsidó származású rabszolgák több joggal és mozgástérrel rendelkeztek, mint más etnikumhoz tartozó társaik az ókori Palesztina területén. E tekintetben egy a többitől valamelyest eltérő rabszolgotartó-rendszerrel kellene számolnunk; a szerző azonban hosszas vizsgálat nyomán megállapítja, hogy a Kr. e. I. században nem látható ilyen jellegű jogi különbség a rabszolgákkal kapcsolatban.

Martin ezután egy újabb problémás területet taglal. Egy történetet mutat be, miszerint egy rabszolga halála miatt a gazdának nem kell kifejezni együttérzését egy személynek sem, a gazdának pedig nem kell a halottat meggyászolnia. A történet rávilágít egy problémára a római és a héber jogrendszerrel kapcsolatban. Tudniillik, a rabszolga a héber jogrendszer szerint is egy nehezen kezelhető kategória: bár ingóságának számít, így jogi értelemben nem ember, mégis *akaratum* van, ahogy más embernek képesek kifejezni szándékaikat. A rabszolgák tehát egy-egy ember háztartásának tagjai voltak, azonban csupán idegenként tartották őket számon, akárcsak a pogányokat. Ez a gyakorlati jogi probléma a rómaiaknál a rabszolga tulajdoni (*res*) valamint személyi (*persona*) mivoltának kettőségében jelenik meg. Így az ókori zsidó rabszolgotartás ebben a tekintetben sem különbözik jelentékenyen a római jogrendszerben tapasztaltaktól.

A továbbiakban a szerző több írásos példával illusztrálja, mennyire hasonló volt a zsidó rabszolgatartásban a felszabadítás (*manumissio*) és az azt követő *patronus-cliens* kapcsolat jellege a római és görög szokásokhoz. Azzal a különbséggel, derül ki később, hogy abban az esetben marad szoros kliensi viszony a felszabadítóval, ha a manumissióról árulkodó jogi dokumentumban megegyeztek erről a felek. A továbbiakban találkozhatunk többek között olyan zsidó származású rabszolgákkal és felszabadítottakkal Neapolisban (a mai Nápoly) talált feliratokon, akik a császári udvarhoz tartoztak. Ezentúl Martin a Róma városában található feliratokkal foglalkozik, és rávilágít egy szembe-tűnő különbségre, miszerint sok zsidó származású nem használta az epigráfiai forrásokon szokásosan megtalálható *libertus* (azaz felszabadított) kifejezést, illetve annak rövidítéseit. Ezzel kapcsolatban azonban megállapítja, hogy valószínűleg onomasztikai (tulajdonnévi – a szerk.) változások mentek végbe a birodalomban a Kr. u. III–IV. század folyamán, aminek köszönhetően egyre inkább eltűnőben voltak a korábban használt „l” vagy „lib” rövidítések a felszabadítottakhoz kapcsolódó feliratokról.

Róma vizsgálatát követően Palesztina területére tereli az olvasót a szerző, ahol olyan felszabadítottakat mutat be, akik korábban feltehetőleg Rómában voltak rabszolgák, a felszabadítást követően pedig római polgárjoggal tértek haza. Erre az esetre a legjobb példa Nero császár anyjának *libertusa*, Theodotos, aki egyenesen a császári udvarból térhetett haza. Az egyébként is befolyásos családból származó férfi még több presztízzsel érkezett vissza otthonába, hiszen a Kr. u. I. század egyik legbefolyásosabb nőjének felszabadítottjaként a provinciában is nőtt a tekintélye.

A továbbiakban Martin rátér a zsidó származású rabszolgatartókra, akik birodalom szerte megjelentek. Találkozunk olyan befolyásos családdal, akik a Ptolemaioszokkal üzletelve bocsátottak áruba rabszolgákat, sőt néhány Egyiptomban élő női rabszolgatartóval is. A szerző részletesen tárgyalja az olyan feliratokat, amelyeket egyes zsidó családfelek állítottak, azon felsorolva a háztartáshoz tartozókat, így a rabszolgákat és felszabadítottakat is. Martin egy igen érdekes részletre hívja fel ebben a részben az olvasó figyelmét. Mégpedig a *thremmata*

fogalmának megjelenésére, amellyel kapcsolatban nem tudjuk pontosan eldönteni, hogy a befogadott gyerekek (*alumni*) vagy a háznál született rabszolgák (*vernae*) csoportjába tartoznak-e. Ezzel kapcsolatban a vizsgálatot a *threptos* társadalmi csoportjával folytatja, amely terminus gyakran ekvivalens a *thremma* kifejezéssel. Így mindkét fogalom olyan státuszt jelenthet, amely a rabszolga és a szabad jogállás között lehetett, sajátlagos pozícióval járhatott a háztartáson belül.

Martin zárásként végül megállapítja, hogy szintén fontos hasonlóság a római és a zsidó rabszolgatartás között a császári és a királyi családok háztartásában felemelkedő felszabadítottak és rabszolgák léte. A részben a Kr. u. I. században uralkodó két Heródes Agrippa nevű királyok felszabadítottjaival ismerkedhetünk meg. Ám a szerző továbbiakban kitér a politikai, vallási és katonai elit rabszolgáira és *libertusaira* is. Így például Fülöp, Agrippa tábornoka rendelkezik hűséges felszabadítottakkal, akikre bizalmas üzenetek bíz, hogy azokat továbbítsa a címzetteknek.

Vizsgálatának konklúziójaként azt állapítja meg, hogy a rabszolgatartás jellege lényegében nem tér el más keleti provinciáktól vagy épenséggel Rómától. Tudniillik, ahogy az Újszövetség evangéliumai is beszámolnak arról, hogy a zsidó rabszolgatartók a munkaerőpiac valamennyi területén alkalmaztak rabszolgákat. Ennek megfelelően a háztartások városi rabszolgái mellett fellelhetők a vidéken termelő vagy pásztorkodó rabszolgák is. A fejezet végén Martin kiemeli, hogy vannak azért bizonyos különbségek a római rabszolgatartástól: így például a zsidó jogrendszer szerint a rabszolgák a felszabadításkor nem automatikusan kapták meg polgárjogot. Ennek értelmében – állapítja meg a szerző – a zsidó rabszolgatartás és rabszolgaság nem sokban különbözött az ókori Mediterráneum más népeitől, így, bár a kulturális sajátosságok vizsgálata szükséges a témában, mégis fontos tudatosítanunk, hogy inkább földrajzi és gazdasági eredetű különbségek lelhetők fel, amelyek nem vezethetők vissza szorosan a vallási és etnikai különbségekre.

Dale B. Martin: Slavery and the Ancient Jewish Family (Rabszolgaság és az ókori zsidó család). In: Shaye J. D. Cohen (szerk.), *The Jewish Family in Antiquity*. Brown Judaic Studies. 2020. 113–130.

Gacsal Dóra